

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Likimo ekspertai

Nėra dviprasmiškesnio žodžio, nei „kvailys“. Jis įkūnija viską – naivumą ir tyrumą (pasakų kvailio tipažas), apgauto žmogaus neviltį, tamsuolio godumą ir bukagalvio puikybę. Nežinau, kas mane labiau pykdo – žmonių kvailumas ar puikybė. Šiaip jau apskritai geriau nepykti – tai nepozityvu, o be to, ir beviltiška, nes tos dvi ydos mėgsta jungtis, o kai susijungia, jų neįveikia niekas. Ar tik ne joms susijungus, atsirado daug ironijai ir potekstei atsparių žmonių – žmonių, nesugebančių tų dviejų dalykų nei pajusti, nei suprasti. Jie atsparūs ironijai kaip naujosios generacijos bakterijos penicilinui.

Bene pats baisiausias dalykas, kai toks bukagalvis ima mokytis, kaip reikia gyventi, nes jis, be jokios abejonės, manosi esąs tikras gyvenimo ekspertas. Patirties šaltinis, aišku – internetas, visokie straipsniai straipsneliūkščiai, jo paties susimintytos teorijos ir gal dar kokie sapnai, susapnuoti mėlynos pilnaties valandą. Šitie ekspertai puikiai žino, ne tik kuo tamsta turi maitintis, ką per televizorių žiūrėti, už ką balsuoti ir kokios spalvos katę laikyti, bet, žinoma, ir kokią profesiją ir kokią gyvenimo kelią turėtumei rinktis.

Prieš trisdešimt metų vienas toks ekspertas man pareiškė, kad eilėraščių ir „buities vaizdelių“ rašinėjimai yra nesąmonė. Užtat galvoti apie rašytojos darbą nėra prasmės. Nesgi ir tokios profesijos nėra. Geriausia, kas gali mane ištikti – likti kaime ir būti mokytoja. Ir, be to, dar laikyti koki penketą kiaulių, karvę, vištų – nes kitaip nepragyvensi. (Valgyt neturėsi ko!..). Na, o vyras koks nors atsiras, tai nėra taip svarbu. Visada atsiranda.

Nors toks likimas man buvo peršamas prieš trisdešimt metų, nepamiršau jo iki šiol. Labai jau audrina vaizduotę. Labiau už distopinius filmus, tokius kaip „Debesų atlasas“.

Štai aš, mokytoja – kiaulininkė. Sėdžiu prie stalinės lempos, skaitau mokinių rašinėlius apie Lietuvos gamtos grožį, mintyse – besibaigiantys šiaudai pakratams, atsilupusi aptvaro lenta ir įpusėtas butelis „Trejų devynerių“, akys klupinėja ant kvailių klaidų ir primityvių kalbos klišių, sveikos mitybos nesilaikau, nes dar prasispraudžiu pro duris, nors kai kurios kūno dalys jau ir užkliūva... ir kai vidun įgriūna „kažkoks vyras“, nepasivarginęs nusivalyti purvinų čebatų, ir gal ne vienas, su kompanija, keliuosi nuo stalo ir atsisuku į juos pilna negandos – jeigu turėčiau kulkosvaidį, kristų kaip lapai.

O likime, rūstusis likime...
Kas, jeigu ne ironija, padėtų tave tokį ištverti?.. O gal ir nepadėtų...

Užtat kad ir kaip norėtusi, tarkim, pasirinkus sveikos mitybos kelią, atversti į jį ir kitus, gal pasilaikykime tą įkarštį sau. Nes žmogus turi teisę rinktis tai, kas kitam nepatinka, atrodo nesveika ir kvaila. Netgi jeigu pasirenka neperspektyvų likimą ir lieka kvailio vietoj. Kažkam gi reikia būti kvailam, kai visi aplink tokie protingi...

Jeigu tas kvailumas – tyras, aš renkuosi jį, atmesdama praktišką gudruolio protą.

Antanas Sutkus. Maratonas
Universiteto gatvėje, 1959

CIRKAS IŠKELIAUJA

*Tai – rudens žemėn žengimas,
Oranžiniai sodų sapnai,
Gervės riksmu matuojama erdvė.*

*Cirkas vynioja šlapią palapinę,
Akrobatai, moterys – gyvatės,
Liūtai, klounai ir drambliai
Ir pingvinas žonglierius Lambrusco
Margais balionais kyla į dangų,
Mosuodami vėliavom, kuriose išrašyta:
Iki pasimatymo pragare.
Angažuosim Ledą su gulbinu,
Ugnį ryjančius, šokančius naujagimius.
Angažuosim Boschą ir Brueghelį,
Drakoną Fo ir mėlyną driežą.
Ties sulaikiusiais kvapą vulkanais,
Gervės riksmu matuojamaj erdvėj
Balionai skrenda pragaro link.*

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Likimo ekspertai • 2-as psl. Audronė V. Škiudaitė. Mariaus Katiliškio pėdsakais Lietuvoje (4). Memorialas Žagarėje • 3-as psl. Stanislovas Abromavičius. Prieš keturiasdešimt metų • 4-as psl. Daiva Čepauskaitė. Baisiai gražūs eilėraščiai • 5-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė. „Žiemos ekranai“ – prancūzų kino perliukai Lietuvos žiūrovams • 6-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Laikas ažuolus galiūnais užaugino • 7-as psl. Astrida Petraitytė. Išeivijos motyvų Nacionalinėje bibliotekoje tęsinys • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Dokumentinis filmas apie kunigą Alfonsą Svarinską • Marijampolė – šių metų Lietuvos kultūros sostinė

Pirmųjų, dar nespausdintų eilėraščių autorius Albinas Marius Vaitkus, pasirinkęs slapyvardį Juodis Danyla

Mariaus Katiliškio tėviškės sodyba Katiliškių kaime, dabar Žagarės seniūnija, Joniškio r.

Tęsinys. Pradžia 2018 m. sausio 6 d. „Kultūroje“

Audronė V. Škiudaitė

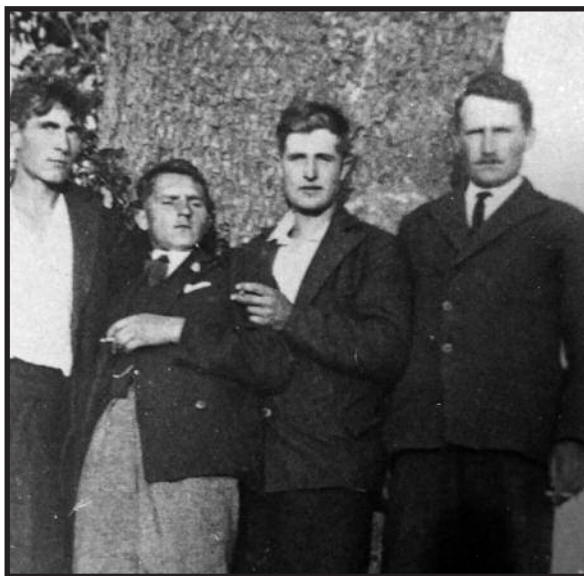
Skaitytojo prašyčiau neapsirikti – Mariui Katiliškiui Žagarėje, kur jis mokėsi, kokio nors didingo statinio skirta nėra, bet memorialas gali būti ne tik iš akmens, memorialas gali būti rankraštinis bei dvasinis. Tokį memorialą savo namuose ir širdyse yra sukūrę Albino Mariaus Vaitkaus, rašytojo Mariaus Katiliškio, giminaičiai – brolio Benedikto sūnus Vytautas su žmona Romualda. Labai gaila, kad su Vytautu, žurnalistu, kuris ir buvo tas dėdės Albino Mariaus atminimo puoselėtojas, jau nebeteko susitikti – jis staiga mirė 2015 m. Jo darbų tęsti liko žmona Romualda, buvusi lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. Jų namuose Raktuvės gatvėje (beje, įsimintinoje vietoje – priešais tarpukario rašytojo, avantgardisto keturvėjininko Juozo Žlabio-Žengės – gimtinį namą) apie dėdę rašytoją yra sukaupia žinių tikriausiai daugiau negu oficialiose institucijose. O daugiausiai – tai atmintyje, nes ne viskas spėta užrašyti. Šiuose namuose apsilankiau apie šeiminkus sužinojusi iš Pasvalio M. Katiliškio bibliotekos darbuotojų.

Prieš leidžiantis į kalbas su malonia šeiminkine Romualda dar reikia paminėti, kad Katiliškių kaimas, kurio vardu pasivadino rašytojas Albinas Marius Vaitkus, nuo Žagarės (Joniškio r.) yra apie 6 km. Katiliškėse, kur jo tėvas Juozas Vaitkus, kaip daugiavaikis ir bežemis, M. Krupavičiaus žemės reformos metu gavo 17 ha žemės, rašytojas praleido vaikystę ir jaunystę. Gimęs buvo Gruzdžiuose – irgi tuose pat kraštuose, tik jau gretimame valsčiuje (dabar Šiaulių r.), kurie nuo Katiliškių yra gal 30 km. 1990 m. vienkiemį kaime Katiliškėse, jamžinant čia rašytojo Mariaus Katiliškio atminimą, pastatytas Alberto Stočkaus stogastulpis, vėliau – dar akmuo. Gaila tik, kad p. Romualdai nepasisekė pasiekti, jog Vaitkų vienkiemis būtų įteisintas kaip kultūros paminklas. Gruzdžiuose rašytojo vardu pavadinta gatvė ir 1994 m. prie namo šalia bažnyčios, kur jis gimė, atidengta memorialinė lenta. Tais pat metais Pasvalio viešajai bibliotekai, kur jis dirbo 1941–1944 m., suteiktas Mariaus Katiliškio vardas.

Pokalbis prasideda nuo to, kad p. Romualdai pastaruoju metu nesiseka – kartą užkliuvo už slenksčio ir virsdama susidaužė ranką, kitą kartą prasimušė galvą, bet mėlynės – vieni niekai prieš šviesią jos galvą. O p. Romualdos galvoje – daug visokiausių žinių ir patirčių, kurių ji įgijo per įvairiapusę veiklą. Su a.a. vyru Vytautu jie buvo bendradarbiai ir bendraminčiai. Šį kartą jie mums svarbūs kaip Mariaus Katiliškio ne tik giminaičiai, bet ir atminimo saugotojai. Kadangi telefonu pasisakiau, kad labiausiai rūpi ką nors sužinoti apie

Mariaus Katiliškio tėvai – Juozas ir Ona Vaitkai

Albinas Marius (antras iš kairės) su vyresniu broliu Benediktu (dešinėje) ir pusbroliais.

Romualdos Vaitkienės foto archyvo nuotraukos

Albino Mariaus gyvenimą Lietuvoje ir jo pirmąją meilę – žmoną Elzė (Elizabetą), šeiminkė nuo to ir pradėjo pasakoti:

„1955 m. aš ją mačiau, ji buvo atėjusi į Žagarę pas mano vyro tėvą – Albino Mariaus vyresnįjį brolių Benediktą, kuris ką tik buvo grįžęs iš Vorkutos lagerio. Tokia maloni, gražutė... Rodos, Titas Antanaitis yra rašęs, kad jam išoriškai ji buvusi negraži, bet tai netiesa – tikrai labai graži moteris. Tokia pilnutė, raudonom gražiom lūpom. Aš nugirdau, kaip ji sakė: ‘Viską aš jam atleidžiu, tik negaliu at-

leisti to, kad jis nepasakė, jog jau turi kitą žmoną’”.

Vėliau perskaičiusi Elzės dienoraščius ir Albino Mariaus priekaištingą laišką buvusiai žmonai surašiau tokį įspūdį, pavadindama ‘Meilės epilogas’ (jis liko rankraštyje, niekur nespausdintas). Gal po vyresniojo brolio žodžių, gal po pačios Elzės laiško Albinas Marius atsakė į nuspėjamas užuominas, o gal ir priekaištus. Išsaugotas (Albino Mariaus. Red.) laiškas prasideda oficialiu kreipiniu: ‘Jūs Elizabet’. Vyriškasis EGO pabyra teiginiais, kurių vyrų protai negali įrodyti, o moters jausmai – suprasti. Nebuvo burtazodžio, atveriančio susitaikymo duris, už kurių visiems būtų gera... Albinas Marius neturėjo žodžių. Jis nemokėjo pralaimėti – gynė neramią savo susikurtą namų ramybę. Gyvenimas jam kėlė naujus ir vis sudėtingesnius reikalavimus’ ”...

„Kada ir iš ko Elzė galėjo sužinoti apie Albiną Marių, esantį Vakaruose?”

„Tikriausiai susirašinėjo su seserimis. Pirmas laiškas buvo parašytas broliui Benediktui. Negaliu sau dovanoti – tą laišką kartu su kitais raštais užnešiau ant aukšto, o pelėms to ir tereikėjo. Bet dar anksčiau jis buvo atsisaukęs seserims. Pirmąsias žinias, manau, artimieji sužinojo iš jo sesers Juzės Žiogienės. Daugiausia buvo susirašinėjama su ja. Ji gyveno Kanadoje, ir naujienos ateidavo per ją. Į Vakarų pasitraukė ne tik Albinas Marius, bet ir seserys Juzė Vaitkutė-Žiogienė ir Monika Vaitkutė-Rimkienė. Vėliau dėdė Albinas Marius ir Vytautui pradėjo rašyti”.

„Kad buvo įkalintas brolis Benediktas, kaip nors nebuvo susiję su Albino Mariaus pasitraukimu į užsienį?” – klausiu R. Vaitkienės.

„Tai begalinė istorija. Kai Gruzdžiuose šaudė žydus, uošvis Benediktas su kitu kaimynu nakčiai buvo padėję kopėčias, kad kurie norėjo žydai, galėjo išlipti ir pabėgti, bet bėgo tik vienas. Ir jis po karo prikibo prie tėvelio Benedikto. Mat vokiečių metais savivaldybė paskyrė Vaitkui ir šeimai dirbti to žydo ūkį ir pilti pyliavas (o pabandyk nedirbti, kai vokiečiai liepia). Grįžęs po karo žydas prikibo – tu man atiduok, kiek tu turto uždirbai iš mano ūkio. O kokie galėjo būti turtai, jeigu reikėjo pyliavas atpilti. Uošvį pradėjo kankinti, jam buvo pramušta galva, paskui išvežtas į Vorkutos lagerius. Vytautas iš archyvo parsivežė kopijas dokumentų. Pirmuose tardymuose matyti, kad tėvo parašas normalus, – nedidelio buvo raštingumo, kaip paprasto kaimo žmogaus, – o jau kituose dokumentuose – kažkoks krivulis. Taigi buvo matyti, kad galva jau nebedirbo.

Ir vienas Vytauto brolis buvo paimtas, jis ruošėsi trauktis į Vakarų, bet buvo vasara, rugiai priko, o ką reiškia ūkininko vaikui nokstantys rugiai? Juk pranyks. Jis grįžo ir pradėjo pjauti tuos rugius. Tada jį suėmė, išvežė ir jokios žinelės daugiau niekada negavom. Jo kaulėliai kur nors ten liko... Čia, Žagarėje, kur palaidoti tėvai, įrašė tik tai jo vardą”.

„Ar Marius Katiliškis nebuvo atvykęs į Lietuvą”.

„Ne, – sakė, – ką aš ten pamečiau”.

Nukelta į 8 psl.

Prieš keturiasdešimt metų

Stanislovas Abromavičius

Kažkada man senolė iš Šlėnavos (Kauno rajonas) yra sakiusi, kad didžiausias skausmas – prarasti savo tėviškę. Gyvenimas nestovi vietoje ir atneša mums to skausmo. Tačiau gyvenimas turi daug spalvų... Kaip žinia, statant Kauno hidroelektrinę ties Kaunu buvo iškeltos 741 panemunės sodyba. Statant prie Kauno marių Kruonio hidroakumuliacinę elektrinę, sodybų neteko 94 šeimos.

Šiandien moksleiviai, studentai ir kiti besidomintys asmenys gali išsirengti į ekskursiją ir apsilankyti Kruonio hidroakumuliacinėje elektrinėje. Įdomu tai, kad šio apsilankymo metu galima pamatyti ne tik šį inžinerinį įrenginį, bet ir sužinoti apie panemunės kaimų gyventojų gyvenimą nuo senųjų laikų iki šių dienų. Šiame krašte gyveno garsios audėjos, mezgėjos, siuvėjos, taip pat – pasakotojai, kraštotyrininkai.

Dar 1962 metais buvo sumanyta idėja statyti hidroakumuliacinę elektrinę Lietuvoje. Išnagrinėtos šešios galimos tokios elektrinės statybų vietos. Hidroakumuliacinė elektrinė – tai energetinė sistema, turinti aukštutinį ir žemutinį baseinus. Naktimis, kai apkrova maža ir yra daug pigios perteklinės energijos, agregatai pumpuoja vandenį iš žemutinio į aukštutinį vandens baseiną – dirbtinį rezervuarą, taip sukaupiant (akumuluojant) vandens potencinę energiją turbinoms sukti elektros stygiaus metu.

Surinkus projektinius duomenis, tolimesniems skaičiavimams atrinktos dvi statybos vietos Lietuvoje: Kruonio (Kaišiadorių rajone) – 1600 megavaitų (MW) bei Sudervės (Vilniaus rajonas) – 2000 MW potencialios generuojamos galios jėgainė. Esminis Kruonio HAE ekonominis pranašumas – žemutiniam tvenkiniui galima panaudoti esančias 63,5 km² Kauno marias. Sudervės HAE būtų tekę statyti brangų žemutinį baseiną ir užtvenkti Nerį. Tad prieš keturias dešimtis metų ir buvo pradėta statyti Kruonio hidroakumuliacinę elektrinę – vienintelė tokia Baltijos šalyse, prie Kruonio miestelio, Kaišiadorių rajone, netoli Maisiejūnų kaimo, Strėvos upės žiotyse, kur ji įteka į Kauno marias. Ši vieta (ir Vaiguvo, Grėžieniškų, Pastrėvio, Surgantiškių kaimų, buvusių prie Nemuno, teritorijos) atrodė kaip eilinės panemunės vietos, tačiau Nemuno šlaito, kur turėjo būti įrengta viršutinioji vandens saugykla, aukštis čia buvo iškilęs per šimtą metrų.

Kruonio HAE turėjo veikti aštuoni agregatai: naktimis, kai yra elektros energijos perteklius, iš Kauno marių pumpuojamas vanduo į viršutinį baseiną, o dienomis, kai elektros energijos trūksta, pakeltas vanduo kristų žemyn ir sukėtų turbinas. Buvęs šios statybos vyriausiasis hidrotechnikas Stanislovas Danila (1932–2012) paruošė, o jo buvusi darbovietė išleido knygą, pavadintą „Kruonio HAE: Trumpasis radimosi metraštis“ (pirmoji knyga „Kruonio HAE didybė ir vargai“ pasirodė 1999 metais). Naujojoje autorius surinko, knygos lei-

Kruonio apylinkės prieš statant hidroakumuliacinę

dėjai pateikė daug nežinomos medžiagos apie šio objekto paruošiamuosius darbus, statybos pradžią, jos vadovų likimus. Knyga gausiai iliustruota nuotraukomis.

Iš statybvietsės buvo iškeltos 82 panemunės sodybos, dar 12 Kruonyje ir Elektrėnuose, statant gyvenamuosius namus ir gamybinę bazę. Išvardinti ir iš Kaišiadorių rajono teritorijos iškeltų sodybų savininkai, yra publikuojamas jų sąrašas. Pavardės ir man gerai žinomos: Pranas Dalikas, Ona Lekavičienė, Ona Asilavičienė, Antanas Juodis, Antanas Lukoševičius, Adomas Morkūnas, Pranas Pardiezas, Juozas Šabūnas, Pranas Tauras, Adomas Varkala, Petras Varnas, Juozas Dubosas... „1982 metų liepos nukeliamų vienkimių gyventojams buvo galutinai išmokėtos kompensacijos už pastatus ir sodus. Nekompensuojama liko žmonių meilė savam kaimui, apylinkėms, kuriose gyventa...“ – taip jautriai autorius atsiliepė apie gimtuosius namus praradusius žmones. Tačiau tvirtino, kad statytojai jautriai reagavo į gamtą: ir šiandien šioje teritorijoje žaliuoja ne vienas gojelis ar pušynas, neregėjęs kirvio ir pjūklo... Išsaugotas ir gražia tvorele aptvertas Gentanių ažuolas, žmonių iniciatyva pasodintas dar 1935 metais trijų kaimų (Vaiguvo, Grėžieniškų, Pastrėvio) sankirtoje. Ažuoliuko sodinimo iniciatorius buvo Kruonio šaulių būrio vadas Simonas Bikelis. Ir dar dabar pirmą birželio šeštadienį susirenka čia žmonės, kurie šias vietas vadina gimtine.

Hidroakumuliacinės statyba buvo

gera proga užgelti Kruonio miesteliui. Pastatyta nauja ambulatorija, paštas, prekybos centras su valgykla, katilinė, vandenvietė, vandentiekio bei kanalizacijos tinklai, trys daugiaučiai gyvenamieji namai, asfaltuotos pagrindinės gatvės. Greta miestelio buvęs žvyro karjeras, kuris teikė smėlį ir žvyrą statybai, šiandien rekultivuotas, ten auga apie 20 hektarų pušynas, likę pavieniai seni medžiai.

Statyba vyko ištisą dešimtmetį. Knygoje pateikiami duomenys apie tai, kad vien 1987 metais iškasta 5 milijonai kubinių metrų grunto, dar pusė tiek supilta grunto sanpylose, paklota 211 tūkst. kubinių metrų betono ir gelžbetonio. Atraminės rezervuaro sienutės bendras ilgis yra 6325 metrai, statyboje tada dirbo 3693 žmonės. Viršutinio baseino plotas – 303 ha; Pagal turėtą informaciją, tuo metu pasaulyje veikė 271 hidroakumuliacinė elektrinė, Lietuvoje ši buvo pirmoji ir labai laukiama.

Tačiau 1989 metais kilusi Atgimimo banga kiek sujaukė elektrinės statybos planus. Lietuvos žalieji pateikė savo ir kai kurių Lietuvos mokslininkų nuogastavimus, kad šis statinys su nuolat besikeičiančiu Kauno marių lygiu gali pakenkti šios vietovės ekologijai, padaryti žalą gamtai. Buvo manoma, kad bangavimas suardys krantus, bus teršiamos Kauno marių pakrantės, net Kuršių marios, Baltijos jūros pakraščiai. Kai jau 1989 metų balandį į Kauną Nemunu buvo atplukdytos dvi elektrinės turbinos, or-

ganizuotas piketas ir neleista jų transportuoti į statybos aikštelę. O tuo metu jau buvo įsisavinta apie trys ketvirtadaliai reikiamų statybai lėšų... Gyvenimas parodys, kad žaliųjų ir jų pagalbininkų niūrūs nuogastavimai apie žalą gamtai dėl hidroakumuliacinės veikimo nepasitvirtino.

Visgi buvo priimtas teisingas sprendimas, ir jau 1991 metų balandį hidroakumuliacinė pradėjo veikti, sumontuoti pirmieji du agregatai. Knygoje teigiama, kad dėl bereikalingų ginčų statybos prasitęsė bent penkeriems metams. Ketvirtas elektrinės agregatas pradėjo dirbti tik 1998 metais. Iš viso statyboje panaudota 1266 tūkstančiai kubinių metrų betono, perkasta 45 milijonai kubinių metrų grunto. Elektrinės statybos aikštelėje, greta kitų kolektyvų, sumaniai dirbo ir kelios dešimtys Lietuvos įmonių.

Knygos pabaigoje Stanislovas Danila apie savo dalyvavimą Kruonio HAE statyboje išreiškia šiuo poetiniu tekstu: „Šių didžiausių hidrotechninių statinių (Kauno HE ir Kruonio HAE) techninės būklės apžvalgas rašiau dešimt metų... Dėkingumo dienoraštį reikia rašyti... Ne vien gražinant gyvenimo skolą likimui, bet ir už pagarbą, šilumą, meilę, kuri grįžta iš buvusių statybininkų, ypač iš naujos jėgainės kolektyvo...“

Šiandien Kruonio HAE dirba beveik šimtas žmonių. Čia triukšmas ir vibracija netrunka užpildyti krepšinio arenos dydžio patalpą, o milžinišku vamzdžiu į Kauno marias šniokščia šimtai kubinių metrų vandens (vienu vamzdžiu tekantis vandens srautas prilįgsta Nemuno tėkmei). Kruonio HAE agregatai įsisuka per dvi minutes, sukurdami didelę galią. Jei viršutinis baseinas yra užpildytas, tuomet Kruonio elektrinė gali gaminti elektrą 12 valandų. Per tą laiką aukštutinis baseinas nusenka maždaug per du metrus, nors jo dydis – kaip keturiasdešimties futbolo aikščių. „Kadangi mes turime tokius rezervus, eilinis vartotojas nepajunta diskomforto ar elektros energijos stygiaus. Mes užpildome tą tuštumą, atsiradusią dėl gedimo ar didelės elektrinės atsijungimo“, – taip kalba HAE tarnybos vadovas Raimondas Minkevičius. Kruonio HAE tarnauja ir kaip pradinis Lietuvos elektros sistemos atkūrimo taškas. □

Kruonio HAE. Viršutinis tvenkinys

DAIVA ČEPAUSKAITĖ • BAISIAI GRAŽŪS EILĖRAŠČIAI

Pirmoji žinomos poetės ir dramaturgės knyga vaikams, bylojanti, kad eilėraščiai vaikams nebūtinai turi būti saldūs ir naivūs, kad su vaikais galima kalbėtis apie viską, kad labai svarbu ugdyti estetinį vaiko kalbos jausmą ir subtilių spalvos pojūtį. Tai liudija ir puikios levos Babilaitės iliustracijos. Viena iš gražiausių knygų, kurias perskaičiau pastaruoju metu; puiki poetinė klausia ir technika, švelnus humoras ir liūdnas egzistencializmas. Suaugusieji čia irgi ras daug prasmingų dalykų.

Renata Šerelytė

AUKSINĖ SKRUZDĖLĖ

Kokia iš tų eilėraščių nauda?
Ir kam juos tie poetai nuolat kuria?
Naudingas daiktas – dviratis, lazda,
plaktukas, duona, batai ar kepurė.

O kas iš tų eilėraščių dailių?
Iš jų sriubos nei košės neišvirsi,
neatsipjausi kaip dešros peiliu
ir į vartus galingai neįspirsi.

Neprisileisi tu iš jų sulos,
sausainių ar pyrago neiškepsi,
nesaugos kiemo, priešo neaplos,
o jų paskaitės genijum netapsi.

Jais nepašersi kiaulių nei kačių,
ir nepadės jie tau, kai skauda dantį.
O jeigu atvirai, tai aš jaučiu,
kad galima visai be jų gyventi.

Bet kartą aš eilėraštį skaičiau,
už lango lijo, taip lengvai ir smulkiai,
ir tapo viduje kažkaip keisčiau,
lyg būtų ant širdies nukritus dulkė,

tokia lengva, mažutė ir jauki,
lyg skruzdėlė auksinė nuropotų,
lyg suptųs plūdė vakaro aky,
ir skonis burnoje - mamos kompoto.

O jeigu atvirai, tai privalau
sutikt, kas daug kas ir be to gyvena.
Bet argi tai gyvenimas, brolau,
kai niekas tau širdies nepakutena?

APIE MEILĘ

Ar mylėsi mane, kada saulė nešvies,
kai diena bus karti lyg svilėsis,
kai aštrus liūdesys tarsi kaulas žuvies
durs gerklę ir verkti norėsis?

Ar mylėsi mane, kai netyčia nukris
ir suduš pats gražiausias puodukas?
O jei tyčia supykęs trunkysiu duris?
Jei apversiu namus įsidūkęs?

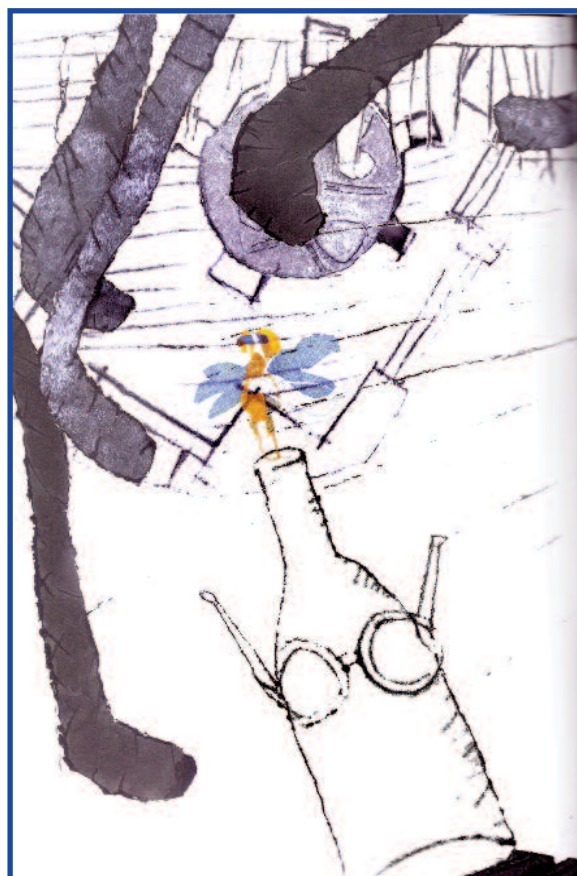
Jei privalysiu sniego, saldinių, ledų?
Jei pamiršiu dantis išsišveisti?
Jei išpilsiu uogienę, o ji ant grindų
raudonuos tarsi šiaurės pašvaistė?

Jei suplėšysiu kelnes, pamesiu raktus,
namų darbus paruošti pamiršiu?
Apsiaavęs naujuosius šauniuosius batus,
išbandysiu balutės paviršių?

Jei užmigst negalėsiu vėlai vakare,
o iš ryto sunku bus nubusti,
jeigu nosį mėginsiu krapštyti kaire,
na, o dešinė – žirną sugrūsti?

Ar mylėsi mane, jeigu būsiu bjaurus
ir liežuvį parodysiu dėdei?
Jei rūkysiu pieštuką ir pūsiu garus?
Grindimis garsiai stumdysiu kėdę?

Jeigu virsiu ožiu, jei kramtysiu nagus,
jei nupiešiu ant sienos pelėsį,
jeigu bus apsiniaukęs ir pilkas dangus,
ar mane tu vis viena mylėsi?

levos Babilaitės iliustracijos

KULINARINIS TVANAS

Kartą virtuvėje lupu svogūną
ir, kaip dažnai tokiais atvejais būna,
verkti pradėjo aplinkui visi,
šitiek vandens – lyg juodam debesų.
Verkė puodukai, šakutės ir peiliai,
žliumbė šaukšteliai, išblizginti dailiai,
verkė spagečiai, grietinė ir griekiai,
kas bliovė garsiai, o kas inkstė tykiai.
Taurės raudėjo ir kniaukė it katės,
o šaldytuvas nuo verksmo net kratės,
ašaros kaupės, varvėjo ir sruvo
skruostais galingo kokteilių plaktuvo,
verkė druska, verkdamas net sudrėko,
cukrus aplink nebematė jau nieko,
sirupu virsdamas saldžiu, lipniu,
šniurkščiojo paltis baltų lašinių.
Potvynis kilo, riebus ir sūrus,
bangos išplovė visus pipirus,
supos kiaušinių rudi plūdurai,
nardė agurkai tartum narai.
Sruvo vanduo ir virtuvę užliejo –
prieskonius, miltus, dešras ir aliejų,
kilo baises kulinarinis tvanas,
skendo kočėlas, kopūstas, bananas.
Vien tik burokas, vyrukas drąsus,
pakvietė gelbėtis brolius visus,
ėmė daryti nedelsdamas tvarką –
laivą padirbo, vardu „Nojaus arka”,
lipo tik tie, kurie be konservantų,
ir nusiyrė, ieškodami kranto.

*Daiva Čepauskaitė. Baisiai gražūs
eilėraščiai. – Kaunas, Žalias kalnas,
2017*

„Žiemos ekranai” – prancūzų kino perliukai Lietuvos žiūrovams

Ieva Marija Mendeikaitė

Šiomet tryliktą kartą Lietuvos kino gurmanus pasiekiantis prancūzų filmų festivalis „Žiemos ekranai” atkeliauja į dešimtį Lietuvos miestų. Iš kino ekranų besismelkianti turtinga ir kitoniška prancūzų kultūra stengiasi, kad prancūzų kino tradicijas suprastų ne tik kino klasikos mėgėjai, bet ir jaunoji kino žiūrovų karta.

Šiais metais festivalyje pristatant filmus bus orientuojamasi į labai autentišką debiutuojančių ar jau pripažintų prancūzų režisierių žvilgsnį į įvairialypį žmogaus santykį su jį supančiu pasauliu. Tai ypatingai aktualu konservatyvesnei Lietuvos kino auditorijai – šio festivalio metu bus galima pasinerti į visai kitoki, tačiau vienodai artimą žmogaus pasakojimą, jo santykius, kurie nepaklūsta nusistovėjusioms normoms ir taisyklėms. Šiais metais „Žiemos ekranai” pasitiks žiūrovus su specialia filmų programa „Amžiaus kronikos”, kurią sudaro šiandien iš naujo atrandamų režisierių – Luco Moulet, Jacques’o Rozier, Nicole Vedr’Žs – filmai, nuotaikingai vaizduojantys praėjusiojo amžiaus vizualiosios kultūros raidą.

Kadangi neseniai minėtos 100-osios Jeano-Pierre’o Melville’io gimimo metinės, šįmet festivalis kviečia pamatyti šio legendinio režisieriaus kino filmų retrospektyvą. Programą sudaro platus filmų spektras nuo pat pirmosios režisieriaus dokumentinės juostos „Klouno gyvenimas” iki šedevru laikomo „Samurajaus”. Antrojoje festivalio dalyje – 2017 m. liepos 31 m. anapilin iškeliavusios aktorės Jeanne’os Moreau atminimui skirti filmai. Klasikiniais tapę aktorės vaidmenys F. Truffaut, L. Malle’io, L. Bunuelio, J. Dayan juostose iliustruoja įvairius jos karjeros etapus dirbant ne tik su prancūzų, bet ir su užsienio režisieriais. Tačiau pagrindinę „Žiemos ekranų” programą sudaro filmų rinkinys „Svečias kasdienybėje”. Šiame rinkinyje figūruoja žiūrovų apdovanojimą „Audentia” 2017 m. Lokarno kino festivalyje gavęs filmas „Mila”; „Louis Delluc” 2017 m. apdovanojimą pelnęs filmas „Barbara”; „Auksinės kameros” apdovanojimą 2017 m. Kanų kino festivalyje gavęs filmas „Sveiki atvykę į Monparnasą” ir kiti.

„Sveiki atvykę į Monparnasą” – tikriausiai vienas ryškiausių šių metų „Žiemos ekranų” filmų. Pagrindinė filmo istorija – apie po dešimties metų draugystės paliktą merginą, vardu Pola. Rankose ji teturi vienintelį jai likusį dalyką – katina. Būdama 31-erių metų, be planų ir be pinigų, mergina nusprendžia nepasiduoti ir pabandyti sukurti savo gyvenimą iš naujo. Filmas kitoniškas tuo, kad jis nesiūlo personažės, kuri be kliūčių stoiskai įveikia visas savo gyvenime pasitaikiusias kliūtis ir greitai išsprendžia problemas; priešingai, Pola visuomet priima neteisingus sprendimus, visiškai nesprenžia problemų ir palieka jas rutuliotis tol, kol galiausiai jos išsirutulioja iki tokio lygio, jog yra nebeįmanoma jų nepastebėti. Logikos Polos sprendimuose mažai, bet ir gyvenime logikos ne visuomet yra daug. Užtat nuoširdumo filme bus apstu. Istorija bus daug artimesnė už hollywoodiniuose filmuose visuomet figūruojančias laimingas pabaigas.

Kitas dėmesio vertas filmas – „Mila”. Tai nuolatos kikenančios, gyvenimo ekstazės kupinos ir jį mylinčios Milos portretas. Tačiau jis nėra perdėtas pozityvių citatų ar nurodantis žiūrovui, kaip teisingai reikia gyventi gyvenimą, kad būtum amžinai laimingas ir patenkintas savo padarytais sprendimais. Priešingai, filmas yra subtilus, statiškas, savo unikaliu kameros žvilgsniu paprastą merginos kasdienybę paverčia margu paveikslu, kuriame susipina gležna jaunystė bei socialinis spaudimas ir jau būtinybė tapęs siekis sukurti kuo geresnį savąjį gyvenimą ir laikytis jo įsikibus, kad ir kiek tai kainuotų. Filmo režisierė Valerie Massadian – prancūzų ir armėnų kilmės režisierė ir fotografė. Tačiau režisierės fotografijose laisvė ir griežtumas egzistuoja drauge. Filmuose pačią režisierę daugiausiai domina moters portretas, jos kūniškoji prigimtis, san-

Filmo „Sveiki atvykę į Monparnasą” kadras

Mathieu Amalrico „Barbara”

tykis su pasauliu ir gamta. Filmas kitoniškas tuo, kad visa siužeto linija ir emocijos patiriamos iš kino ekrano ir kino ekrane vystosi kartu su pagrindinių herojų santykiais, taip siekiama permąstyti ir pergaltoti fikcijos ribinę liniją.

„Barbara” – režisieriaus Mathieu Amalrico kūrybos juosta apie netrukus būsiantį nufilmuotą filmą, kuriame pagrindinė aktorė vaidins mirusią dainininkę Barbarą. Šis filmas neįprastas ir įdomus tuo, kad besiruošdama Barbaros vaidmeniui aktorė nesiliauja repetuoti scenoje, dainuoti dainas, mokytis gestų, būdingų Barbaros personai, matuojasi įvairius kostiumus ir mėgina naujus veido dažus. Galiausiai Barbaros vaidmuo taip išsiplečia, taip išsikeroja, kad kartu užvaldo ir pačią aktorę. Tas pats nutinka ir su režisieriumi – susipažindamas su dainininkę pažinojusiais žmonėmis, narpliodamas jos muziką, naršydamas senus archyvus režisierius net nepastebi, kaip jį visiškai pavergia filmas ir pagrindinis personažas. Mathieu Amalric – režisierius ir aktorius, tris kartus apdovanotas geriausio aktoriaus „Cezariu”, o filmas „Barbara” tapo Kanų festivalio programos „Ypatingas žvilgsnis” atidarymo filmu.

Ryškiausi Jeano-Pierre’o Melville’io filmų deimančiuku būtų galima laikyti filmą „Samurajus” (1967 m.). Po įvykdyto užsakymo samdomas žudikas Džefas sulaukomas policijos, tačiau pritrūkus įrodymų paleidžiamas į laisvę. Tik čia jo jau laukia tie patys užsakovai, patys nusprendę sumedžioti Džefą, kuris žino per daug... „Samurajus” žavus tuo, kad šiame filme nėra pašalinių trukdžių, nereikalingų kalbų, filmas galantiškas, lakoniškas, minorinis ir kartu egzistencinis. Filmas nepavaldus laikui. Filmas apie gangsterius ir poezija apie kiną, filmas, kurį privalu pamatyti visiems, pakviesusiems dėl kriminalinių filmų ir norintiems pažinti tikrą šio žanro grynuolį. Juk niekas šiaip

sau neįtrauktų filmo į aukso fondą, ir iš bet kokių filmų nesimoko būsimieji kino vilkai – Quentinas Tarantino ar Johnas Woo.

Istorijos ir kino klasikos mėgėjai turėtų nesvarstydami rinktis „Amžiaus kronikos” kino programą ir keliauti į pasirinktą filmą. Šiais metais šioje programoje šeši prancūzų klasikos filmai bus pristatyti tiems, kurie jų dar nematė, o tiems, kurie jau matė – pasižiūrėti dar sykį. Tarp jų šiais metais figūruoja net keturi Jacques Rozier filmai, iš kurių vienas, „Bardot ir Godard”, kino ekranus pasiekė 1963 metais. Filmą sudarytas iš dviejų trumpametražių juostų apie konfliktus tarp Brigitte Bardot ir fotografų, medžiojančių kadrus. Filmą apie dviejų žvaigždžių – tradicinio kino ir Naujosios Bangos – susitikimą. Taip pat programoje galima bus išvysti ir dar vieną šio režisieriaus filmą „Sudie, Riešutėli” (1962 m.). Tai pasakojimas apie Mišelį, televizijos techniką, jo flirtą su porele draugiu, apie merginas, vilkinančias atsakymus ir ieškančias prestižinio darbo. Pasakojimas apie jaunystės dienas, kai fone skamba „The Beatles” ir mirga ką tik užgimusios televizijos ekranai.

Negalima nepaminėti dar dviejų programoje esančių bei kino klasika tapusių režisieriaus filmų. Pirmasis – „Vėl į mokyklą”, jame pasakojama apie mokslo metus Provanso miestelyje; pagrindiniam personažui Renė jo bendraklasis pasiūlo įmesti savo klasės kuprinę į upę už penkiasdešimt frankų, tačiau tai padarius, jo draugas pasprunka ir Renė lieka ir be pinigų, ir be kuprinės. Paskutinis režisieriaus filmas „Paparacai” – vaidybinis filmas, sukurtas iš sąmoningai užfiksuotų vaizdų (Brigitte ir trijų paparacių pokalbis).

Visi filmai ir filmo programa žiūrovams siūloma nuo sausio mėnesio pabaigos ir tęsis iki vasario pradžios. Verta nepraleisti. □

Jacque Rozier „Sudie, Riešutėli”

LAIKAS AŽUOLUS GALIŪNAIS UŽAUGINO

Jackus Sonda-Sondeckis 1960 metais.

Šią nuotrauką Jackus Sondeckis išsaugojo daugiau kaip pusšimtį metų. Šiaulių kultūros švietimo draugijos valdyba, 1938 m. Sėdi iš kairės: K. Paulauskas (sekretorius), J. Sondeckis (pirmininkas), P. Bugailiškis (vicepirmininkas). Stovi iš kairės: V. Knyva ir A. Ulpis

Susitikimai su vieno seniausių išeivijos savaitraščių „Keleivis“ redaktoriumi
Jackum Sonda-Sondeckiu

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Sukanka 125 metai, kai Šašaičių kaime (Telšių r.) 1893 m. sausio 15 d. gimė visuomenės veikėjas, žurnalistas, ekonomistas, tarpukario Šiaulių miesto burmistras Jackus Sondeckis, JAV tapęs Sonda. 1914 m. baigė Vilniaus gimnaziją, 1914–1917 m. studijavo Sankt Peterburgo, 1920–1924 m. – Halės (Vokietija) universitetuose. Mokydamasis Kauno gimnazijoje, nuo 1910 m. dalyvavo aušrininkų veikloje, studijų Rusijoje metais buvo Sankt Peterburgo lietuvių studentų draugijos pirmininku. 1925–1931 m. – Šiaulių miesto burmistras. 1944 m. pasitraukęs į Vakarų, Augsburgio Hochfeldo (Vokietija) persikėlėlių stovykloje vadovavo kultūros ir švietimo skyriui, įkūrė vaikų darželį ir pradžios mokyklą, gimnaziją ir dantų technikų mokyklą. Persikėlė į JAV. 1953–1979 m. redagavo „Keleivį“. 1954–1956 m. dirbo Vyriausiąjame Lietuvos išlaisvinimo komite, nuo 1966 m. – VLK'o vadovybės narys. Mirė 1989 m. spalio 14 d. Maskvos Šeremetjevo oro uoste, tik peržengęs pasų kontrolės liniją, palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse. 1995 m. po mirties apdovanotas Žuvančiųjų gelbėjimo kryžiumi, 1997 m. suteiktas Pasaulio teisuolio vardas – už žydų gelbėjimą Antrojo pasaulinio karo metais.

Pažintis su Jackum Sonda-Sondeckiu prasidėjo labai netikėtai, net kiek romantiškai. Rinkdamas medžiagą knygai apie Stanislavą ir Kazimierą Venclauskius ir jų didžiąją šeimą, nesyk susidūriau ir su buvusio ilgamečio Šiaulių burmistro pavarde: senuose laikraščiuose, žurnaluose radau ne vieną publikaciją, kurioje jis buvo paminėtas, radau ir paties J. Sondeckio publicistikos – aštrios, talentingos, išsiskiriančios iš bendro srauto. Nežinojau tolesnio šito garbingo žmogaus likimo, tačiau neabejojau, kad jo jau seniai nebėra tarp gyvųjų. Ir staiga...

„Gerbiamasai, esu žemaitis, pačius darbingiausius metus dirbęs Šiauliuose, nuo 1950 m. gyvenęs JAV. Šiuo metu viešiu Vilniuje ir būsiu iki lapkričio pradžios“, – perskaičiau atplėšęs man skirtą laišką, pasirašytą Jackaus Sondeckio.

Iš pradžių net nepatikėjau. Juk J. Sondeckiui turėtų būti arti šimto, o gal ir visas šimtas. O truputį apsiraminęs skaičiau toliau: „Atsitiktinai (atkreipkite dėmesį: vėl – laimingas atsitiktinumas! – L. P.K.) į mano rankas pakliuvo ‘Šiaulių naujienų’ numeris, kuriame yra Tamstos labia vertingas straipsnis ‘Pastatykime paminklą Taurumui’. Tamsta neišsivaizduoji, kaip apsidžiaugiau jį perskaitęs.

Kietai kietai spaudžiu Tamstos dešinę ir nuoširdžiausiai sveikinu ir dėkoju, kad susidomėjai ir man brangiais žmonėmis – Stanislava ir Kazimieru Venclauskiais. Džiaugsmas dar didesnis, nes minėtas straipsnis man rodo, kad Tamsta esi žmogus, kuriam pasaulis nėra tik juodos-baltos spalvos ir žmonės tik angelai ar velniai, todėl Tamsta sugebėsi ir Venclauskius pristatyti kaip gyvus, o ne sukriptus pagal reikalingą šabloną.

Medžiagos Tamstai netruks. Po ranka archyvai, gyvi liudininkai. Tik kad netrūktų sveikatos, ištvermės!.. Tikiu, kad esi jaunas, tai ir jūra iki kelių.

Jei Tamstai dirbant kultų klausimų ir manytum, kad aš galiu padėti juos aiškinant, – prašau. Mielai talkininkausiu, kiek sugebėsiu...”

Žinoma, nedelsdamas išsiruošiau į Vilnių.

Svečiuojantis poetų Stasio Santvaro (antras iš dešinės) ir Antano Gustaičio (pirmas iš kairės) namuose Bostone. Trečias iš dešinės – Jackus Sonda-Sondeckis. Viduryje – poeto žmona aktorė Aleksandra Gustaitienė. Šių atsiminimų autorius Leonas Peleckis-Kaktavičius – antras iš kairės, dešinėje – jo sūnus Mindaugas.

– O, jūs man priminėtė gerą dieną! – kai iš bloknoto pacitavau šiuos žodžius, smagiai pasijuto J. Sondeckis. – Pastatyti naują triaukštę mokyklą buvo didelis laimėjimas. Iškilmes Dvaro gatvėje pastatytoje Vinco Kudirkos mokykloje ir šiandien pamenu. O šiaip burmistro kasdienybė nebuvo tokia šventiška. Tada miestas dar vargingai atrodė. Daug dar buvo sugriautų namų, gyveno žmonės ir senuose prieškariniuose rūsiuose. Daug buvo gatvių, kur buvo galima tiesiai eiti. Mes tada griebėmės tokios politikos: kuo daugiau statyti. Kad nebūtų tuščių sklypų. Tokius sklypus aptverdavom, iškeldavom teisme bylą, kad turėjome tiek ir tiek išlaidų, ir, jei savininkas neatsirasdavo, išvaržydavom...

Šiauliuose tuomet virė gan aktyvus švietėjiškas ir kultūros gyvenimas. 1925 metais tapęs burmistru, J. Sondeckis nutarė mokyti beraščius. Laimingas buvo išnuomojęs mokyklai patalpas. Ji veikė ir dieną, ir vakare. Tada gimė ir profesionalaus teatro idėja, kurią „Kultūros“ bendrovės susirinkime burmistras paprašė išdėstyti Borisą Dauguvietį. Na, o kai krikščionių demokratų valdžia uždraudė naudoti mokyklose „Kultūros“ išleistas vadovėlius, daugiausia nukentėjo advokatas Kazimieras Venclauskis, bravoro direktorius Vaclovas Bielskis ir jis, Jackus Sondeckis.

– Bankrutavom... – nutęsdamas sako pašnekovas. – Tų knygų pas Venclauskį buvo kalnai suversti. Iš tikrųjų tai buvo gan pažangios knygos...

Įdomaudamasis, kokius uždavinius dar pavyko įgyvendinti, būnant miesto vadovu, priminiau garbiajam J. Sondeckiui vieną jo interviu laikraščiui „Naujienos“ (1931 m. liepos 12 d.) – apie tai, ką per pusšimtį metų padarė Šiaulių savivaldybė. Smagu buvo tai pamatyti buvusiam burmistru ir Sukilėlių kalnelio paminklui statyti komiteto išdininkui J. Sondeckiui.

– Tai vis dėl Sauliaus (žymiojo dirigento Sauliaus Sondeckio – L. P.K.). Tai tik todėl, kad tokį sūnų turiu... – publikai su didžiausiomis ovacijomis sutikus buvusį miesto burmistrą, pasakys J. Sondeckis. Šis kuklus žmogus klydo: tos ovacijos buvo skirtos jam. Už gyvenimą, kurio pagrindinis leitmotyvas visada buvo Tėvynės laisvė, nepriklausomybė ir demokratinė santvarka.

Beje, prieš tai – 1988-ųjų spalio septintąją – stovėdamas Gedimino aikštėje, jis matė ir kaip ant pilies bokšto pakilo Lietuvos trispalvė, drauge su tūkstančiais žmonių giedojo „Lietuva, tėvyne mūsų“. Dalyvavo ir steigiamajame Sąjūdžio suvažiavime.

– Jokia jėga nepalaužė tautos tikėjimo sulaukti tikros laisvės... – džiaugėsi J. Sondeckis. Džiaugėsi ir tyliai prisipažino: – Laikas sugrįžti į Lietuvą.

Išsiskiriant net minties neturėjau, kad po gero pusmečio vėl susitiksime. Ir jau ne Lietuvoje, o Jungtinėje Amerikos Valstijose.

Vos atvažiavęs į Ameriką, radau laišką, pasirodo, jau ir skambinęs keletą sykių. Pirmas klausimas, žinoma, buvo: „Kaip Šiauliai?“ O paskui ir konkretus pasiūlymas apsilankyti.

J. Sondeckis jau laukė. Drauge su

Nukelta | 7 psl.

Atkelta iš 6 psl.

ponia Sofija Galdikiene, be kurios rūpesčio jam sunku būtų buvę tvarkytis buityje: ji gamino jam maistą, slaugė sergant, atveždavo J. Sondeckį į Piliėčių klubą, įvairius kultūrinius renginius – susitikimams, pokalbiams su draugais ir bendražygiais. Toji nuoširdi žemaitė pasirodė kažkuo panaši į garbujį J. Sondeckį, kuriam ir dabar, baigiant 97-uosius, buvo viskas įdomu, svarbu. Ji ir mums daug pasitarnavo: drauge kilome ant aukščiausio Bostono pastato, skubėjome į išties išpūdingą John F. Kennedy muziejų (Bostonas – gimtasis J. F. Kennedy miestas, užtat čia toks dėmesys tragiškai žuvusiam prezidentui ir jo giminei), dairėmės į paminklus ir žmones. Ponia S. Galdikienė pirmąją viešnągės Bostone dieną vežiojo tik mane su sūnumi. Kai ponas Jackus itin atkakliai pareiškė, jog taip pat norįs važiuoti, toji net koja treptelėjo:

– Ne!
Ir viskas.
Jau mašinoje mums paaiškino:
– Šiandien itin karšta, o mums teks ilgokai pasivažinėti. Be to, ir pėsčiomis pasivaikščioti – nebe tas amžius...

Užtat pagrindinis vakaro žmogus buvo J. Sondeckis. Daugiausia išgirdome apie tarpukario Lietuvą, apie knygas, rašytojus, kultūrininkus.

Meilė knygai, literatūrai yra suvedusi J. Sondeckį su daugeliu įdomių žmonių. Kai 1919-aisiais su Feliksu Bugailiškiu leido „Sietyną“, spausdinti jį vežiodavo į Raseinius. Ten slaptai gyveno Karolis Požela, su kuriuo, beje, suvedė tenykščio komendanto Vinco Vitkausko (būsimo generolo ir kariuomenės vado) adjutantas Kondratas. Aušrininkų konferencijoje Vilniuje susipažino su Juliumi Janoniu. Paskutinįsyk matėsi Petrapilyje. Prieš pat jo mirtį.

– Tuomet aš dirbau laikraštyje „Naujoji Lietuva“, – pasakojo J. Sondeckis. – Į redakciją Julius atėjo labai pasimetęs, ne toks kaip paprastai... Anų laikų išpūdis per dešimtmečius nenublanko: savo išsilavinimu, erudicija, talentu jis labai skyrėsi iš mūsų, bendraamžių.

Šituos atsiminimus šiandien primena ir brangi dovana – pirmoji J. Janonio knyga, išleista Kaune „Varpo“ bendrovės spaustuvės 1921 metais. J. Sondeckis nutarė, kad šiems „Janonio raštams“ laikas sugrįžti į Lietuvą.

J. Sondeckis – ne vienos išeivijoje išėjusios knygos mecenatas. Daug pasidarbuota kultūros srityje. Jo bibliotekoje beveik visos knygos su autorių įdomiais palinkėjimais ir – tai ypač įdomu – padėkomis už pagalbą jas leidžiant. Susidomėję vartėme savitraščio „Keleivis“ numerius – ketvirtis amžiaus paskirta šiam vienam seniausių išeivijoje (leistas nuo 1904-ųjų) laikraščiui. Iš tų metų – bičiuliška pažintis su poetais Antanu Gustaičiu ir Stasiu Santvaru, kuriuos rengėmės aplankyti rytojaus dieną. Labai artima draugystė siejo su Faustu Kirša, kuris, deja, jau iškeliavęs Amžinatvėn ir palaidotas čia, Bostone.

– Išvažiuojant iš Lietuvos atrodė, jog toji kelionė trumpam. Deja, deja... – tarsi pasiguodė J. Sondeckis, žvelgdamas į sūnaus – maestro Sauliaus – fotografiją ant sienos.

Nesusikrovė J. Sondeckis Amerikoje turtu, nepasistatė rūmų – svarbiausi jam buvo Lietuvos laisvės reikalai. Jam regėjosi, jog daugiausia čia gali pasidarbuoti kaip žurnalistas, todėl ir atsidėjo žurnalistikai.

Poetas A. Gustaitis, kuris „Keleivyje“ daug metų taisydavo straipsnių kalbą ar koreguodavo bimbiškai nusišnekėjusį Michelsono kuriamą „Maikį“ („Maikio ir tėvo pasikalbėjimai“), rytojaus dieną pasakojo, kokia katorga yra išeivijos laikraščių redaktoriaus darbas. „Keleivyje“, pasak jo, ji buvusi dar sunkesnė. J. Sondeckis ne tik turėdavęs atrinkinėti, kartais net iššifruoti mažaraščių straipsnelius ir laiškus, bet ir nuolat ginčytis su leidyklos bosais, pats virinti metalą, maišyti dažų smalą, nešioti sunkius, kone šimto svarų švino luitus į spausdinimo mašiną. Turint omenyje, jog šitam entuziastui (kitaip nepavadinsi) buvo jau aštuonios dešimtys.

Orus ir tiesus S. Santvaro namuose gražiame krėsle sėdėjo J. Sondeckis. Kalbėjo mažai, daugiausia tik klausėsi. Atrodė tarsi Patriarchas. A. Gustaitis ir S. Santvaras su buvusiu redaktoriumi buvo labai pagarbūs. Ne sykį jų šneka pasisuko ir į patį J. Sondeckį. Įsiminė pasakojimas apie tai, kad J. Sondeckis – ne tik seniausias, bet ir uoliausias VLIK'o narys. Iškeliauja, būdavo, sakė A. Gustaitis, tarsi gavęs karo vado įsakymą, tiesiai nuo rašomojo stalo naktiniu traukinėsiu kledaru New Yorkan, na, o rytą, pernakt nemiegojęs, vėl sėdi prie popierių krūvos. Lietuvos laisvės kova J. Sondeckiui visada buvo svarbiau už poilsį, už sveikatą.

Netikėtas, net kiek poetiškas buvo J. Sondeckio pasakojimas apie ažuoliukus, kuriuos Šiauliuose kažkada sodino drauge su poetu Miglovara. Nelengvai atpažino juos, viešėdamas Lietuvoje. Tačiau tai buvo bene pati brangiausia akimirka, prisipažino. Laikas ažuolus galiūnais užaugino! Tokie jam pasirodė ir dauguma Tėvynėje sutiktų žmonių.

O paskui fotografavomės...

Dabar jau žinau, kad toji nuotrauka, kurioje išiamžinome šviesią birželio pabaigos dieną, vienam iš mūsų – garbiajam Jackui Sondeckiui – paskutinė. Praėjus trims su puse mėnesio, mirtis jį pasitiko skubant į pasimatymą su Lietuva – vos peržengus Maskvos Šeremetjevo oro uosto pasų kontrolės liniją. O tada mažes dar laukė keli telefono pokalbiai ir laiškai – aptarinėjome būsimą straipsnį „Varpams“, J. Sondeckis nuoširdžiai domėjosi mūsų kelione, siūlė aplankyti vieną kitą jo bičiulį ar šiaip įdomų žmogų.

„Varpuose“ – šviesios atminties (deja, jau deja) J. Sondos-Sondeckio paskutinis straipsnis „Jis darė, ką galėjo, padarykime daugiau“. Straipsnis porą dienų prieš išskrendant į Lietuvą išsiųstas iš Bostono. Tai – aštuoniolikos mašinraščio puslapių rašinys apie jaunystės draugą, didelį kultūrininką Peliką Bugailiškį. Paskutinis darbas – išties simbolišku pavadinimu. Jis labai tiktų ir jo paties gyvenimui, kūrybai ir veiklai apibūdinti.

Laiškuose liko pažadas parašyti dar vieną pasakojimą apie burmist-ravimą. Nebespėjo... Tai vis todėl, kad mažiausiai galvojo apie save. Pasakojo, rašė, priminė vis kitus Lietuvai labai brangius, rūpindamasis, kad jie neuieitų užmarštin, siuntė miesto bibliotekai knygas, rašė muziejams, domėjosi, kas naujo dedasi mūsų pagangėje.

Iki Nepriklausomybės atkūrimo buvo likęs lygiai pusmetis. □

Išeivijos motyvų Nacionalinėje bibliotekoje tęsinys

Žilvino Kempino „Fontanas“

Astrida Petraitytė

Šie du motyvai – Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos daigafunkciškumas ir išeivijos paveldo (dvasinio bei materialaus) susigražinimas bei įprasminimas – vėl persipynė bibliotekoje vykusiame renginyje: sausio 11 d. čia pristatytas leidinys „Peradresuota. 2“, skirtas lietuvių ir litvakų dailininkams-išeiviams (tai antrasis jo tomas; „Peradresuota. 1“ pasirodė 2016 m.). Knygos leidėjai – VšĮ „Lewben Art Foundation“ ir VšĮ Lietuvos išeivijos dailės fondas. Pristatymas surengtas jau kurį laiką bibliotekoje veikiant parodai, taip pat pavadintai „Peradresuota“: atviroje 5-o aukšto erdvėje (vadinamoje atriiumi) kabo tapytojų – Kęstučio Zapkaus, Elenos Urbaitytės-Urbaitis, Vladislavo Žiliaus, Prano Gailiaus ir Prano Lapės – darbai, o parodų salėje (kurioje vyko renginys) ant grindų „sruvena“ Žilvino Kempino išties kempiniškas „Fontanas“...

Bibliotekos direktorius Renaldas Gudauskas, sveikindamas fondus, pasišventusius išeivijos dailininkų darbų kolekcionavimui, taigi – jų grąžinimui Lietuvon, kartu pasidžiaugė ir Nacionalinės bibliotekos užsibrėžta ambicinga misija – tapti kultūros plačiąja prasme centru.

Apie leidinį, dailės albumu vadintiną, moderuojant Lietuvos išeivijos dailės fondo direktorei Ugnei Bužinskaitei, kalbėjo jo sudarytoja, tekstų autorė dr. Rasa Andriusytė-Žukienė, projekto vadovė ir „Lewben Art Foundation“ direktorė Indrė Tubinienė, Lietuvos kultūros tyrimų instituto doktorantė Laura Petrauskaitė. Taigi leidinys „Peradresuota“ – tai dviejų fondų (tarpusavy, regis, glaudžiai persipynusių; abiejų Valdybų vadovas – Vilijus Kavaliauskas) sukaupų išeivijos kūrinių reprezentavimas, nors, kaip pažymėta, į leidinius pateko tik dalis iš turimos 1500 darbų kolekcijos. Galėjome suprasti, kad abu tomai – neatskiriamos vienio dalys; pirmajame pristatoma tapyba, antrajame – grafika, skulptūra, fotografija, šiuolaikinis menas.

Renginyje pažymėta, kad su įvairiose šalyse kūrusiais ir kuriančiais Lietuvos dailininkais leidinyje supažindinama nuo pirmosios emigracijos bangos – atvykėlių iš carinės Rusijos, nors daugiausia dėmesio skiriama Antrojo pasaulinio karo pabėgėliams. Antrajame tome, be sudarytojos tekstų, rasime ir dailėtyrininkės Monikos Krištopaitytės pokalbį su Viliumi Kavaliausku (ir susidarysime šiandieninio kolekcininko paveikslą) bei dešimties dailininkų (Kęstučio Zapkaus, Stasio Eidrigevičiaus, Svajonės ir Pauliaus Stanikų, Žilvino Kempino, kt.) pasisakymus apie save bei kūrybą. Beje, L. Petrauskaitė, aptardama leidinį, iškėlė ir klausimą: ar šiandien kitur gyvenantys menininkai vadintini išeiviais? Juk galimybė sugrįžt niekam neužkirsta... □

Parodos fragmentas.

A. Petraitytės nuotr.

Memorialas Žagarėje

Atkelta iš 2 psl.

„O jo knygų ar gaudavot?“

„Seserys knygas gaudavo arba negaudavo, mes nebuvom skaitę. (Aš mokytojau iki 1985 m. Tuomet M. Katiliškio kūrinį mokyklų programoje dar nebuvo.) Atsimenu, vieną sykį buvo man kursai Vilniuje ir atvažiavo Vytautas. Kadangi jis dirbo redakcijoje, tai užsimegdavo įvairios pažintys. Susipažino su tokiu cenzorium Kazakevičium. Tai jis trumpam – gal parai – davė mums Katiliškio knygų, kurios buvo sulaikytos, paskaityti. Mes per naktį skaitėm. Man buvo įdomu matyti mūsų, žagariečių, pavardės. Paskui jau ir Lietuvoje buvo išleistas romanas ‘Miškais ateina ruduo’... Sakė, kad kupiūruota, cenzūruota, bet kai neturi originalo, tai nežinai. Bet mums ir taip buvo gražu. Paskui rež. Vabalas filmą sukūrė. ...Buvo pas mus atvažiavęs dail. Vytautas Kazimieras Jonynas ir su didele meile apėmė vietas, kur Mariaus būta, gyventa. Jie bendravo Vokietijoje, Marius mokėsi jo vadovaujamoje dailės mokykloje. Jonynas taip pasakė: ‘Parodykit man, kokie čia žmonės, kokia čia gamta, jeigu čia galėjo tarpti, gyventi Katiliškis’. Su didele meile išvaikščiojo tas vietas”.

„O Vytautas ar nebuvo nuvažiavęs pas dėdę į Ameriką?“

„Ne, nebuvo. Su dėde jis, tuomet 9 metų berniukas, turėjo galimybės atsisveikinti 1944 m. Gruzdžiuose, kur jie gyveno, kai dėdė traukėsi į Žemaitiją. Jam kažkas pasakė, kad atvažiavo dėdė Albinas. Jis parbėgo namo. Buvo keli vežimai, vyrai, atsisveikino, dėdė palinkėjo gerai mokytis. Ir dėdė su vyrais išsundėjo.

1991 m. tetos Žiogienės kvietimu Vytautas buvo nuvykęs į Kanadą, bet Katiliškis jau buvo miręs. Jie buvo susitarę susitikti su Zina Katiliškiene. Jis turėjo pervaziuoti į JAV, bet kas ten jį patraukė už liežuvių, – jis pasisakė, kad dirba redakcijoje, žurnalistas. Prasidėjo Amerikos valdžios tyrinėjimai ir užtruko, jis nebenuvažavo pas Ziną. Kai atėjo leidimas, jo laikas būti Kanadoje jau buvo pasibaigęs. O su Liūne vyras nesusirašinėjo. Ji buvo labai uždara.

...Aš buvau literatūros mokytoja. Viena mano mokinė susiruošė ginti daktarą ir išvažiavo į Ameriką rinkti medžiagos. O mes Pasvalyje, rengi-

niuose, skirtuose Albinui Mariui, buvom susipažinę su literatūros tyrinėtoja Violeta Kelertiene iš Čikagos. Aš parašiau per ją laišką ir paprašiau, kad truputį paglobotų, padėtų. Tai būtų šoks toks ryšelis studentui. Gabi buvo mergaitė. Viename susirinkime buvo Liūnė, mergaitė ją užkalbino, bet ji neprisileido, nenorėjo bendrauti”.

„Ar Vytautui neteko nukentėti dėl dėdės?“

„Nežinau, kaip čia buvo. Jis dirbo redakcijoje – Žagarėje, kai čia buvo rajono centras (1950–1959 m.), o paskui Joniškyje. Niekas nepatikės, kad redakcijoje dirbdamas nesi partinis. Bet jis niekada nebuvo partinis. „Vytautai, laikas būtų į partiją stoti...” – jį vis pakalbino. Tėvas lageryje, brolis praukęs lageryje, dėdė Amerikoje... ir palieka ramybėje. Taip jis niekada ir neįstojo. Jo pažintis su pirmuoju rajono partijos sekretoriumi Guščinu (jis mėgo literatūrą, jo žmona buvo literatė, pats eilėraščius rašė) išgelbėjo Katiliškio tėviškę. Kai norėjo nugriauti, medžius iškirsti, Vytautas nuvažiavo pas Guščiną ir paprašė, kad paliktų, ir paliko. Dabar dar yra alėja su liepomis, kurias sodino Katiliškis, vinkšna.

Vytautas, kaip ir dėdė, turėjo palinkimą į rašymą. Pagalvokite – jis grįžo iš kariuomenės 1955 m. su gera charakteristika (jis ten krepšinį žaidė, orkestre dalyvavo), ir jį priėmė į redakciją. ...Prirašyta buvo visko – ir ko reikia, ir ko nereikia, dabar nebeišimsi”...

Toliau mes vartome Vaitkienės preciziškai sutvarkytus nuotraukų albumus su plačiais komentarais. Štai senoji Vaitkų sodyba, kurią statė Katiliškio tėvas Juozas. Albino Mariaus tėvai... Romualda komentuoja: „Čia senelis ir mamatė. Mamatė dar buvo gyva, kai mes susituokėm. Vytautas mane dviračiu nuvežė ir jai pristatė. Mažai jau matė... Čia jų namai Gruzdžiuose, kur gimė Albinas Marius, prie pat bažnyčios. Didelė buvo šeima. Albinas buvo devintas vaikas iš vienuolikos. Kai jie gyveno Gruzdžiuose, senelis Juozas važiuodavo į Ameriką užsidirbti. Palikdavo „dovaną” mamatei ir išvažiuodavo, – anot p. Romualdos.

...Štai sąsiuvinys su pirmaisiais eilėraščiais 1931 m. tikrąja pavarde. Kitas sąsiuvinys – iš 1933 m., autorius jau pasislėpęs po slapyvardžiu – „Juodis Danyla”.

Romualda ir Vytautas Vaitkai – Mariaus Katiliškio atminimo saugotojai – savo namuose Žagarėje. Pasvalio M. Katiliškio viešosios bibliotekos archyvas F49.

Čia Albinas Marius Vaitkus – Žemės ūkio ratelio kursų Žagarėje klausytojas. „Pradėjo mokytis progimnazijoje ir, matyt, papūnis jo nebeleido, jam reikėjo artojo. O tas jam per gerkę lipo. Tėvas Juozapas, pats niekada nebuves kantrus ir išsipareigojęs ūkininkauti, tolimą paties prigimčiai pareigą tikėjosi užkrauti jaunėliui sūnui. Albinui reikėjo progimnazijos, gimnazijos ir dar daugiau. Reikėjo erdvės! Niekas neklausė. Vargu, ar su pirmaisiais eilėraščiais ir apsakymais savo esybe jis betilpo Katiliškių ari-muose. Prigimtinį talentą turtino, ramstė skaitydamas knygas, stebėdamas gyvenimą (turėjo pastabumo ir atminties dovaną), bendraudamas – pasiekiamais universitetais”, – sako p. Romualda.

...Čia Albinas su sesers Jadvygos vyru Lukošiu ant motociklo... Lietuvos kareivis... tėviškėje prieš karą... su pusbroliais... medžiotojas. ...su cigarete, su pypke, su skrybėle, su ūsais, – tikras frantas. „Taip, Albinas buvo

frantas”, – juokiasi Vaitkienė.

Po to nuotraukos – jau iš Romualdos ir Vytauto Vaitkų kelionių, renginių minint Marių Katiliškį, prisimenant jo kūrybą. Jų namuose dar sovietmečiu lankėsi poetas Marcelijus Martinaitis su studentėmis ir nusirašinėjo Katiliškio jaunystės eilėraščius (vėliau jie buvo paskelbti knygelėje). Dažni svečiai būdavo ir Pasvalio kultūrininkai, kurie čia gerokai papildė savo archyvus apie Katiliškį. Čia yra ir būsimojo rašytojo pirmųjų eilėraščių sąsiuviniai, rasti tėviškėje ant aukšto, užrausti spaliose; dėdės Albino Mariaus sūnėnui Vytautui rašyti laišakai, pačių šeimininkų tekstai apie dėdę („Vytautas niekada į renginį nevažiuodavo tuščias, visada paruošdavo prisiminimų pluoštelį; visi tai žinojo ir jį noriai kviesdavo, o jis mielai važiuodavo”), kitų publikacijos apie rašytojo kūrybą ir t.t.

Pabaiga kitame numeryje

Kultūros kronika

Paryžiuje, prancūzų filmotekoje „La Cinémathèque Française“ prasidėjo bene didžiausias pastarųjų metų nacionalinio kino pristatymo projektas – atidaryta dvi savaites truksianti lietuvių kino retrospektyva. Šiuo renginiu iškilmingai pradėtas Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui skirtas kultūros renginių ciklas Prancūzijoje. Filmotekos programos sudarytojų darbą vainikuos ir per dvi savaites „La Cinémathèque Française“ ekranuose bus parodyta daugiau kaip 30 lietuvių kiną reprezentuojančių darbų juos išsamiau pristatys specialiai projektui išleistas leidinys prancūzų kalba. Ypatingas dėmesys programoje skirtas tarptautinių pripažinimų pelniusių lietuvių kino menininkų Jono Meko ir Šarūno Barto darbams.

2018 m. sausio 25 – balandžio 2 d. Centriniam grafikos institute vyks paroda M/AG/MA. Kūnas ir žodžiai Italijos ir Lietuvos moterų mene nuo 1965 m. iki šių dienų, kurioje Benedettos Carpi De Resmini ir Laimos Kreivytės. M/AG/MA yra antroji projekto, prasidėjusio 2017 m. balandį Vilniaus Nacionalinės dailės galerijoje dalis, papildyta 60 kūrinių. Parodoje atskleidžiama, kaip kūno ir žodžio naudojimas tampa kovos instrumentais politikoje ir mene. Ekspozicija pristato menininkų, aktyviai kūrusių Italijoje ir Lietuvoje nuo 1965 m. iki mūsų dienų, kūrybą. Instaliacijos, videofilmai, performansai, fotografijos, koliažai, plakatai ir autorinės knygos atskleidžia menines strategijas, susiejančias kūno kalbą ir kalbos ženklus, grafinę ir semantinę rašto (de)konstrukciją.